

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

גליון מספר 42, יד באדר א תשס"ח

ההלכה עוסקת רבות בקביעת דינים לעסקה שלא כל פרטיה התבררו על ידי הצדדים. לדוגמא, קיים דיון בשאלה מה בדיוק מוגדר כ'בית' במקרה שאדם התחייב למכור לחברו בית.

הסיבה לדיונים אלו היא, שבעבר לא היו כותבים חוזים ארוכים. כיום, זמינות הנייר ואמצעי הכתיבה מאפשרת לכתוב חוזים ארוכים, הכוללים פרטים רבים, וממילא, החוזה מפרט מצבים רבים, שונים ומגוונים ביחס לעסקה המסוימת.

עקב אריכות החוזים, והעובדה שהחוזים כתובים בשפה משפטית שאינה מובנת לכל הדיוט, חותמים רבים על חוזים ללא קריאתם, וללא הבנה מספקת במשמעות חתימתם. האם החתימה במקרה זה מחייבת אותם על כל פרט ופרט הנזכר בחוזה?

פשטות הדין, כפי שנפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן מה סעיף ג) היא, שהחתימה מחייבת. בגליון הנוכחי אנו מביאים שלושה פסקי דין, המסייגים עקרון זה. להרחבה בעניין, ניתן לקרוא את מאמרו של הרב אליהו גורפינקל - 'החותם על שטר שלא קרא או שלא הבין את תוכנו' ([לחץ כאן](#) לקישור למאמר באינטרנט).

נשמח לקבל פסקי דין נוספים, על מנת שנוכל לפרסמם בעתיד. תגובות ופסקי דין יש לשלוח לכתובת halachapsuka@gmail.com

המערכת:

הרב יואב שטרנברג

הרב עידו הבר, הרב אייל פישלר, הרב עקיבא כהנא

פסקי הדין המתפרסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל', וכמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת הפרסום היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים. למעוניינים לעשות מנוי (חינם) לבטאון, נא לשלוח מייל לכתובת: halachapsuka@erezhemdah.org

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?
פנו אל: "משפט והלכה בישראל"

טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

העקרונות ההלכתיים העולים מפסקי הדין בגליון

1. חתימה על חוזה ללא הבנתו / הרב ברוך יצחק לוי

- א. החותם על מסמך, מחויב לכל הכתוב בו, אף שידוע שאינו יודע לקרוא.
- ב. למרות האמור לעיל, במידה שקודם החתימה ביקש שיפרשו לו את תוכן המסמך ופירשו לו שלא כראוי, אין חתימתו מחייבת.

2. חתימה על כתובה בנוסח של עדה אחרת / בית הדין רבני הגדול

- נחלקו הדעות אם חתימת ספרדי על כתובה אשכנזית מחייבת אותו במנהגי הנישואין האשכנזים, או שכיוון שאין אדם מתבונן בכתובתו, אין דעתו אלא כמנהגי עדתו.

3. התחייבות מוטעית מכוח חתימה על הסכם / הרב צבי יהודה בן יעקב

- א. יש לפרש את לשון השטר מתוך עצמה, גם אם לא ברור שזו כוונת הצדדים.
- ב. למרות האמור בסעיף הקודם, אם ברור שכוונת הצדדים הפוכה מלשון השטר, יש לפרש את השטר בהתאם לכוונת הצדדים.
- ג. החותם על חוזה שהכינו אדם אחר, אין חתימתו מחייבת אותו, אם יש אומדנא דמוכח שכותב החוזה חרג מההוראות שהוכתבו לו על ידי החותם.

הרב ברוך יצחק לוי, בית הדין שע"י הרבנות ירושלים
דיני ממונות ובירורי יהדות, כרך ב' עמ' רכה-רכו

חתימה על חוזה ללא הבנתו

תיאור המקרה

התובעת שכרה דירה מהנתבע. בחוזה השכירות סוכם, ששכר הדירה יעמוד על סך של 100 ש"ח בחודש. כמו כן, סוכם שכל הוצאות התיקונים יחולו על השוכרת. שני הצדדים מודים כי התובעת שילמה מראש סך של 50,000 ש"ח, אם כי אין לדבר אזכור בחוזה. כיום, עשר שנים לאחר חתימת החוזה, הדירה במצב חמור מאוד, והוצאות התיקונים רבות.

התביעה

התובעת טוענת, כי היות שאינה יודעת קרוא וכתוב, לא הבינה על מה היא חותמת. ברור שלא היתה מסכימה שכל הוצאות התיקונים יחולו עליה – לכל היותר מחציתם.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען שנתן את החוזה לנתבעת על מנת שתראה אותו לאדם אמיץ בעיניה, ועל כן אין בטענתה ממש.

פסק הדין

בית הדין קבע שחתימת התובעת אינה מחייבת אותה.

הנימוקים

השולחן ערוך (חושן משפט סימן מה סעיף ג) פוסק:

הודאה בחתם ידו, והשטר בגופן של עובדי כוכבים, והדבר ברור שאינו יודע לקרות, ויש עדים שחתם עד שלא קראו, מכל מקום מתחייב הוא בכל מה שכתוב בו. ובמקום אחר (שם סימן סא סעיף יג):

מי שטען על כתובת אשתו שהיה עם הארץ ולא הבין כשקרא החזן הכתובה והתנאים, אין שומעין לו. הגה: והוא הדין בשאר דקדוקים שיש לדקדק מן השטר, ולא אמרינן דהאי גברא לא דקדק כל כך, וכמו שנתבאר בסמוך. ואם כן, לכאורה יש לדחות את טענת התובעת.

אמנם, הסמ"ע (סימן סא סקנ"ג) כתב שהטעם שהחתימה מחייבת הוא:

דהוה ליה לומר כן מתחלה: אינני מבינו - תפרשהו לי ואדע...

ואם כן, בנדון דידן שהתובעת אכן ביקשה שיפרשו לה את החוזה, הרי ברור שלא חתמה אלא על דעת מה שהסבירו לה.

על פי הבירור שערך בית הדין, מי שהסביר לתובעת את החוזה לא פירש לה אותו באופן מילולי, אלא רק נתן לה עצה כללית, אם החוזה עשוי כהוגן או לא. והיות שבחוזה לא כתוב שהיא שילמה סכום גדול כל כך מראש, מסתבר שמי שהסביר לה את החוזה, התעלם מפרט זה, וברור שאילו היה יודע ששילמה מראש סכום גדול כל כך, לא היה מייעץ לה לחתום על החוזה הזה, מאחר שכל חובת התיקונים חלה עליה לבד. במקרה כזה, ההסבר שניתן לתובעת איננו מסביר את משמעות החוזה, וממילא חתימתה אינה מחייבת.

בית הדין הרבני הגדול

פסקי דין רבניים, כרך ט עמ' 152-168

חתימה על כתובה בנוסח של עדה אחרת

תיאור המקרה

שני הצדדים הם זוג נשוי. עקב סכסוך מתמשך בין הצדדים, הם חיים בנפרד.

התביעה

הבעל מבקש מבית הדין לפסוק שהם חייבים להתגרש.

תשובת הנתבעת

הנתבעת טוענת, שהבעל רוצה להתגרש משום שהוא רוצה להתחתן עם אשה אחרת, וטענה זו אינה יכולה לחייב אותה לקבל גט.

פסק הדין

בית הדין קבע ברוב דעות, שעל הזוג להתגרש.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם הבעל יכול לחייב את האשה להתגרש ממנו בטענת 'מאיסה עלי'?
- ב. האם העובדה שהבעל חתם על כתובה אשכנזית משפיעה על פסק הדין?

א. חיוב גירושין בטענת 'מאיסה עלי'

מניתוח דברי הצדדים עלה, שהבעל אמנם טוען שאינו מסתדר עם האשה, אבל הוא הודה שאכן יש לו קשר עם אשה אחרת.

והנה, נחלקו הראשונים, אם אשה שאינה רוצה לחיות עם בעלה, יכולה לכפות אותו לגרש אותה. לדעת הרמב"ם (אישות פרק יד הלכה ח), היא יכולה לכפות אותו, ולדעת רבנו תם (כתובות סג: תוספות ד"ה אבל) אינה יכולה לכפות אותו, משום החשש שמא נתנה עיניה באחר.

בנדון דידן, לא האשה היא שטוענת 'מאיסה עלי', אלא הבעל. אלא שעל פי מה שאמר הבעל, טענתו שרוצה להתגרש מהאשה משום שאיננו רוצה לחיות עמה סתם כך, חשודה בוודאי בסברא 'שמא נתן עיניו באחרת'. ואמנם, אילו היה מותר לבעל לשאת שתי נשים, לא היה חשש זה, וממילא השאלה היא, האם הבעל מחויב לחרם דרבנו גרשום האוסר לשאת שתי נשים.

ב. חתימה של ספרדי על כתובה אשכנזית

לדעת הרב ישראל (דעת המיעוט), היות שהבעל חתם על כתובה אשכנזית, הרי התחייב במנהגי הנישואין של האשכנזים, ובכלל זה בחרם דרבנו גרשום. ואף שלא ידע על כך, ואיננו יודע להבדיל בין סוגי הכתובות

השונים, אין הדבר גורע מהתחייבותו, שהרי סוף סוף חתם על הכתובה, והרי זה דומה למה שכתב השולחן ערוך (חושן משפט סימן מה סעיף ג):

הודאה בחתם ידו, והשטר בגופן של עובדי כוכבים, והדבר ברור שאינו יודע לקרות, ויש עדים שחתם עד שלא קראו, מכל מקום מתחייב הוא בכל מה שכתוב בו.

הרשב"א בתשובה (חלק א סי' אלף קנו) דן באשה שבכתובתה היתה כתובה תוספת מסוימת, שמשמעותה הפסד לאשה מול אחיה בסכסוך לגבי זכויות האשה בקרקע מסוימת. הרשב"א כותב, שאין בתוספת זו כדי להפסיד את האשה, אף שלכאורה בהסכמתה לקבל את הכתובה כפי שהיא כתובה יש משום הודאה בכל מה שכתוב שם, והוא נותן לכך שני טעמים:

א. מי שחותם על הכתובה הוא הבעל ולא האשה.

ב. אכן סהדי שאין האשה מרגשת במה שכתוב בכתובתה.

הטעם הראשון בוודאי שאינו שייך בנדון דידן, שהרי הבעל חתם על הכתובה. גם הטעם השני אינו שייך, כי מה שאמר הרשב"א מתייחס למקרה שבו הוא מדבר, כאשר לשון התוספת איננה הודאה מפורשת לחובתה של האשה, אלא רק עולה ממנה בעקיפין. אבל במקום שבו חובתו של החותם על השטר כתובה במפורש, אין אומרים שלא הרגיש במה שכתב.

נוסף על כך, המנהג הרווח בארץ הוא לקבל חרם דרבנו גרשום, וגם יוצאי ארצות שלא נהגו בזה, מתחנתים על דעת המנהג המקובל.

לדעת הרב קאפח (דעת הרוב), חתימתו של הבעל אינה מחייבת אותו. לדעתו, העיקר של תשובת הרשב"א הוא, שבזמן החופה הבעל והאשה אינם מתעניינים בנוסח הכתובה, ובוודאי שרובא דרובא אינם מבינים כלל על מה הם חותמים. כך שלגבי כל עניין הנזכר בכתובה, קשה מאוד לומר שהבעל והאשה התחייבו בחתימתם. קל וחומר שלגבי עניין שאינו מפורש בכתובה, אלא רק קשור למנהג של קהילות הכותבים בכתובה, בוודאי שאין לומר שהבעל והאשה התייחסו למנהג בחתימתם על הכתובה.

הרב קאפח כתב, שברור גם, שבן עדה אחת שחתם על כתובה של עדה אחרת, לא היה מסכים להתחייב בגלל זאת למנהגי אותו עדה, וברור שלצדדים אין שום מושג אם יש להם כתובה אשכנזית או ספרדית, ומהי המשמעות של כתובה זו.

הרב צבי יהודה בן יעקב, בית הדין שעל יד המועצה הדתית רמת גן
משפטיך ליעקב כרך א, עמ' טו-ל

התחייבות מוטעית מכח חתימה על הסכם

תיאור המקרה

התובע הוא קבלן בניין, שמכר דירה לנתבע בבניין בין שתי קומות. בחוזה המכר נכתב, כי במידה שיהיה ניתן להרחיב את שטח הדירה בזמן הבנייה, הרי שקבלן הבנייה הוא זה שיבצע את ההרחבה לשתי הקומות ביחד, ללא התנגדות הקונה.

בסעיף 3 בחוזה, שנכתב ע"י עורך דין אחד בעבור שני הצדדים, נכתב כי עלויות הבנייה של התוספת יחולקו שווה בשווה בין הקונה ובין הדייר שמעליו.

הנתבע קנה את הדירה התחתונה, ואת הדירה העליונה נתן התובע כמתנה לבתו. התובע אכן ביצע את ההרחבה, אולם שטח ההרחבה של הדירה התחתונה הוא רק 60% משטח ההרחבה של הדירה העליונה.

התביעה

התובע טוען, שעל הנתבע לשלם לו 50% מעלות ההרחבה, גם אם חלקו בהרחבה קטן יותר מזה של הדירה שלמעלה. לטענתו, הוא ניסח את סעיף התשלום בחוזה בכוונה באופן כזה, שאין תלות בין הגודל היחסי של ההרחבה ובין גובה התשלום של הנתבע.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען, שברור שהוא מעולם לא התכוון לחתום על התחייבות לשלם חצי מהעלות ללא קשר לשטח ההרחבה היחסי. לטענתו, עורך הדין לא ייצג אותו נאמנה, כי, כפי שהתברר, מדובר בעורך דין שעובד קבוע עם התובע, והטעה את הנתבע.

פסק הדין

בין הדין חייב את הנתבע לשלם על פי חלקו היחסי בשטח ההרחבה.

הנימוקים:

סדר הדברים לבירור פסק הדין הוא כדלהלן:

- א. האם הולכים אחר לשון השטר, או אחר כוונת המתחייב?
- ב. האם הנתבע רשאי לטעון שלא קרא כיוון שסמך על עורך הדין?

א. לשון השטר מול כוונת המתחייב

בגמרא (בבא בתרא סד.) מבואר, שכאשר אדם מוסיף בשטר לשון שאינה נצרכת, משום שהדברים משתמעים ממה שכבר כתב לפני כן, אומרים שכוונתו בתוספת היתה להוסיף דבר שלא כלול במה שכבר כתב. בפשטות, הדברים אמורים אפילו אם הכותב הוא עם הארץ, שאינו בקי בדקדוק שטרות. וכן כותב גם הריב"ש (סימן תפ), וכן נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן סא סעיף טו):

מדקדקין לשון השטר ודנים על פי אותו דקדוק, ולא אמרינן האי גברא לא גמיר כולי האי, והיה סבור שהדין היה בענין כך, ומפני כך כתב אותו לשון.

מפסיקת השולחן ערוך אנו למדים, שבמקום שאין לנו ידיעה ודאית על כוונת הכותב, אנו יכולים להשתמש בכללים פרשניים שנקבעו בהלכה, אף אם ספק רב אם זו כוונת הכותב, שלא היה בקי בהלכה.

עם זאת, אין בכך ללמד, שבמקום שידועה כוונת הכותב, והיא אינה מתאימה ללשון השטר, הולכים אחר הלשון ולא אחר הכוונה. אדרבה, מדברי ראשונים אחרים ניתן ללמוד, שהעיקר הוא כוונת הכותב. רבנו ירוחם (מישרים נתיב כג חלק י) כותב:

וכלל גדול בידינו, בכל תנאי שאדם מתנה עם חבירו, שאין להלך אחר לשון הכתב אלא אחר הכוונה לבד. וראיה, דעל מנת שאראך מאתים זו (קידושין ס.) דלא נתכוונה זאת אלא להראות משלו.

ועל פי זה פסק השולחן ערוך (שם סעיף טז):

יש מי שאומר, שתנאי שאדם מתנה עם חבירו, אין הולכים אחר לשון הכתב בו אלא אחר הכוונה.

וכן משמע מביאור הגר"א שם (אות לט), שכתב שדין לשון השטרות כדין לשון הנדרים, וכלל ידוע הוא 'בנדרים הלך אחר לשון בני האדם'.

בנדון דידן, ברור לחלוטין, שהנתבע לא התכוון לחתום על החוזה כפי שהוא נכתב, וברור לחלוטין שכוונתו לא היתה לפרשנות שהתובע מעניק לסעיף הרלוונטי בחוזה.

ב. חתימה על חוזה שנכתב ע"י עורך דין ללא הבנת החותם

הסעיף הקודם התייחס לאדם החותם על חוזה שכתב בעצמו. אולם, כאשר החותם לא כתב בעצמו, אלא הסתמך על עורך דין, לכאורה אין הבנתו בחוזה מעלה ומורידה. שכן השולחן ערוך (שם סעיף יג) פסק:

מי שטען על כתובת אשתו שהיה עם הארץ ולא הבין כשקרא החזן הכתובה והתנאים, אין שומעין לו.

ואם כשברור שלא ידע מה כתוב אומרים שהסכים לכל מה שכתוב, לכאורה הוא הדין כשהבין בצורה אחת, אף שלשון השטר מורה בפירוש באופן אחר.

עם זאת, בית הדין קבע שאין להביא משם ראיה. הסיבה שלאחר החתימה אין החותם נאמן לומר שלא הבין את התנאים היא, שתפקידו של כותב הכתובה הוא לכתוב את התנאים, כפי שסיכמו ביניהם הצדדים בעל פה. ולכן ניתן בו אמון, שמה שכתוב בשטר אכן זהה למה שנאמר בעל פה. לפיכך, אף אם החותם אינו יודע קרוא וכתוב, הרי ידע מה סיכם עם הצד השני, וממילא לאחר שנחתם החוזה, אף אחד מהצדדים אינו נאמן לומר, שמה שסוכם בעל פה שונה ממה שנכתב.

אבל כאשר אדם הולך לעורך דין, הרי ברור שכוונתו שעורך הדין ישמור על האינטרסים שלו, והאמון שנותן בעל הדין בעורך דינו הוא, שאכן נשמרו האינטרסים של בעל הדין. אבל כאשר ברור שעורך הדין לא שמר על האינטרסים של הלקוח, שוב אין החתימה מעלה או מורידה.

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

כעין חילוק זה ניתן לראות מדברי הרב שלמה טנא (ברכת שלמה, חו"מ סי' כא). הרב טנא דן לגבי אדם שקנה דירה מחברה קבלנית. אחד מבעלי החברה חתם על החוזה ללא הבנתו, וסמך על הפקיד בחברה שערך את החוזה. הרב טנא כתב, שכל מה שאומרים שחתימה ללא קריאה היא מתן אמון בכותב זהו רק כאשר ניתן לכותב לעשות ככל העולה על רוחו. אולם בוודאי שפקיד, שאינו אמור לחרוג מהוראות מעבידו, לא קיבל סמכות אלא לעשות את מה שהוסמך, והמנהל לא צריך להעלות על דעתו שהפקיד יערוך חוזה בניגוד לרצונו. ואם אמנם חתם המנהל על מסמך כזה, לא מתקבל על הדעת לומר שהוא סמך על הפקיד בכל דבר שיכתוב שם.

לאור זאת, בית הדין קבע שיש לפרש את הסעיף הרלוונטי בחוזה לא על פי לשון הכתוב בלבד, אלא על פי אומד דעתם של שני הצדדים, וברור שהנתבע לא התכוון לשלם אלא על פי שטח ההרחבה היחסי השייך לו.

שער לדין

איסור אונאת ממון

אנו עוזבים השבוע את נושא הקניינים, ועוברים לדיני מקח וממכר. בתחום זה נעסוק בשני נושאים – איסור אונאה ומקח טעות.

התורה (ויקרא כה, יד-יז) מצווה אותנו על איסור אונאת ממון. המשמעות המקובלת כיום למונח 'אונאה' קשורה למושג הרמאות, דהיינו, שצד אחד במו"מ שלפני קניין מרמה את הצד השני, ומחמת זאת משלם הצד השני יותר או פחות משווי השוק של החפץ. אולם, מן הראשונים נראה שאיסור אונאה אינו קשור בהכרח לרמאות, כפי שיתבאר לקמן.

עיקרי הדינים באונאה

קודם שנוכל לדון במהותו של איסור אונאה, נעמוד על עיקרי הדינים באיסור זה. ראשית, יש לדעת כי מלבד האיסור באונאה, ישנו גם ממד ממוני. כאשר אדם מאנה את חברו ומוכר או קונה חפץ ביותר משווי, הרי הדין מבחינה ממונית נחלק לשלוש אפשרויות:

1. במידה שההפרש קטן מ'שתות', דהיינו שישית שווי המקח, המקח חל, והמאנה אינו צריך להשיב את ההפרש משום שהמתאנה מוחל. 2. במידה שההפרש גדול מ'שתות', הרי מקח בטל אם המתאנה רוצה בכך, והמאנה אינו יכול לדרוש לקיים את המקח ולהחזיר את ההפרש. 3. במידה שההפרש הוא שתות בדיוק, המקח קיים, והמאנה צריך להחזיר את ההפרש במחיר.

חשוב לציין, שאין הבדל אם המאנה הוא המוכר, שמכר במחיר גבוה יותר מהמקובל בשוק, או שהמאנה הוא הקונה, שקנה במחיר נמוך מהמקובל בשוק. עוד יש לציין, שלגבי שאלת הדין הממוני, אין שום הבדל אם המוכר או הקונה ידעו שהם מאנים או לא. דהיינו, גם במקום ששני הצדדים טעו במחיר, הרי זו אונאה.

מהי 'שתות' – בגמרא (בבא מציעא מט:) נחלקו אמוראים כיצד לחשב את 'שתות המקח'. להלכה, שתות המקח היא בין שתות במקח ובין שתות במעות. דהיינו, שבין אם המוכר מכר חפץ ששווה שישה שקלים בחמישה או בשבעה, הרי נתאנה בשתות, שהרי ביחס לשווי החפץ ההפרש הוא שתות – שקל אחד, ובין אם המוכר מכר חפץ ששווה חמישה או שבעה שקלים בשישה, יש כאן אונאה בשתות, שהרי ביחס למחיר ששולם, ההפרש הוא שתות – שקל אחד.

ברור, אם כן, ששתות אינו שישית שווי המקח בדיוק, שהרי אם מכר חפץ ששווה שישה שקלים בשבעה, ההפרש הוא 14%, ואם מכר חפץ ששווה שישה שקלים בחמישה, ההפרש הוא 20%. המגיד משנה (הלכות מכירה פרק יב הלכה ב) כותב, ש'שתות' באמת אינו שישית בדיוק. כל טעות במחיר שהמוכר מפסיד ממנה 'שתות', דהיינו מכירה של דבר השווה שישה שקלים בחמישה או שווה שבעה בשישה, נחשבת שתות, דהיינו הפסד של 14%-16% נחשב כאונאת המוכר. וכל טעות שהקונה מפסיד ממנה 'שתות', דהיינו שווה שישה בשבעה או שווה חמישה בשישה, דהיינו הפסד של 16%-20% נחשבת כאונאת הקונה.

הזמן הניתן לתביעת אונאה – המשנה (בבא מציעא מט:) אומרת, שניתן לתבוע אונאה 'עד כדי שיראה לתגר או לקרובו'. דהיינו, שלאחר שיעור זמן שבו הלוקח יכול לברר את שווי החפץ, אם לא ברר, הדבר מראה

שמחל על ההפרש במחיר. בגמרא (שם נ:) מבואר, ששיעור זה הוא רק ביחס לקונה, שהחפץ נמצא בידו ויכול להראותו לתגר או לקרובו. אבל המוכר, כיוון שהחפץ אינו נמצא בידו, אינו יכול לברר את שוויו, ולכן המוכר יכול לתבוע אונאתו לעולם. כמוכר, כל האמור הוא במקרה שמדובר בחפץ ייחודי, אבל אם למוכר יש חפצים זהים לזה שנמכר, כתב הרמב"ם (שם הלכה ו-ז) שגם אצלו השיעור הוא כדי שיראה לתגר או לקרובו.

אופן קביעת מחיר השוק של חפץ בימינו

איסור אונאה מניח שיש מחיר מסוים שהוא המחיר ה'נכון', וסטייה ממנו היא בגדר אונאה. סביר להניח, שאין דומה מחירו של מוצר הנמכר בעיר אחת למחירו בעיר אחרת, שבה יוקר המחיה שונה, וכן סביר להניח, שאין דומה מחירו של מוצר הנמכר במרכול נקי ומרווח לזה של מוצר הנמכר בשוק – ישנה תוספת מחיר עבור השירות. אולם, לעתים רבות ניתן למצוא מוצרים זהים בחנויות זהות פחות או יותר, במחיר שונה. אילו מהמחירים הוא המחיר ה'אמיתי'?

אפשרות אחת היא לומר, שמחיר השוק אינו קבוע בנקודה אחת, אלא נע בין שתי נקודות – המחיר התחתון בשוק הוא השער ביחס לקונים, וקנייה בפחות ממחיר זה היא אונאה, והמחיר העליון הוא השער ביחס למוכרים, והמעלה מעליו הרי זה אונאה. אלא שאפשרות זו אינה מסתברת כל כך מדברי הגמרא, כי בגמרא לא משמע שיש שני שיעורים שונים.

מסתבר, שקביעת המחיר ה'אמיתי' היא ע"י ממוצע המחירים למוצר מסוים, בחנויות דומות. בדרך זו יש בעיה, משום שפערי המחירים בימינו עולים לעתים תכופות על שתות מהממוצע. בנימין פורת (דין הונאת מחיר – יסודותיו עקרוניתיו וערכיו, כת"ר כרך ד עמ' 457-458) מעלה אפשרות, שבימינו יש לקבוע יחס חדש במקום יחס 'שתות'. אולם, עמדתו אינה מקובלת בבתי הדין. ייתכן בהחלט, שהחלת דיני אונאה בימינו, תגרום לצמצום פערי המחירים בין חנויות שונות.

עוד ניתן לומר, שרוב הקונים מודע לכך שניתן לבדוק בחנויות אחרות, ולמצוא מחיר אחר. ואף על פי כן, הקונים בוחרים להשקיע רק זמן מסוים בחיפוש אחר מחיר זול, ולאחר מכן אינם מעוניינים להשקיע זמן נוסף. ולכן, בפועל, רוב הלקוחות מוחלים על אונאתם משום שעובר הזמן של 'כדי שיראה לתגר או לקרובו'.

יש לציין, שלגבי מסחר בכלי רכב, שבהם יש מחירון מפורסם, מקובל בבתי הדין, שמחיר המחירון נחשב למחיר ה'אמיתי' לצרכי אונאה. זאת למרות שישנם רבים הטוענים, שבדרך כלל, רכב אינו נמכר במחיר ה'מחירון'.

לקריאה נוספת:

1. ורהפטיג איתמר, שער מחירים ואונאה, כתב כרך ד.
2. פורת בנימין, דין הונאת מחיר – יסודותיו עקרוניתיו וערכיו, שם.

עת לדין

חובת התשלום בהעדרות עובד עקב מחלה

הרב עקיבא כהנא

עובד שנעדר מעבודתו עקב מחלה, האם המעסיק חייב לשלם לו בעבור ימי המחלה? האם זה משנה באיזה מחלה הוא חלה? בגליון זה, ננסה לבחון שאלה זו.

שיטות הראשונים בעניין ימי מחלה

הגמרא בקידושין (ז.) דנה בשאלה, אם עבד עברי שנמכר לשש שנים וחלה חלק משנות עבודתו, צריך להשלים את ימי מחלתו, כך שהאדון יקבל שש שנות עבודה, או שימי המחלה נחשבים כחלק משש שנות העבודות. הגמרא מבדילה בין שני מקרים: אם העבד חלה במיעוט הזמן, דהיינו פחות משלוש שנים, הוא אינו צריך להשלים עבודתו, וההפסד הוא על האדון. אבל, אם חלה רוב זמן העבודות, אז חייב להשלים את הזמן שלא עבד עקב מחלתו.

התוספות (שם ד"ה חלה) מביאים דעה, שדינו של שכיר שחלה במהלך התקופה שהתחייב לעבוד, דומה לדינו של עבד עברי:

יש שהיו רוצים לומר שאותם שכירים, מלמדי תינוקות, אם חלו חצי זמן כמו כן לא יהיו משלימים את זמן, כמו עבד עברי דהכא, ויטלו כל השכירות.

על כך מקשים התוספות מהגמרא בבבא מציעא (ע.) שממנה משמע שפועל שנאנס ולא עבד אין נוטל אלא עבור מה שעבד בפועל, ומסיקים:

ואם כן מלמדי תינוקות נמי, אם חלו, לא יקחו אלא מה שהרויחו דאין לדמותם כלל לעבד עברי, דעבד עברי גופו קנוי לאדונו... אבל מלמד אין גופו קנוי, אלא שכר עצמו ללמוד עד הזמן, וכשאינו יכול להשלים לא יטול אלא מה שהרויח.

נמצא, שיש מחלוקת בראשונים בשאלה אם שכיר לזמן שלא עבד עקב מחלה חייב המעסיק לשלם לו שכרו. התשב"ץ (חלק א' סי' סד) מסביר את הסברא הראשונה שהביאו התוספות, ובכך גם נדחית ראיית התוספות משכיר יום שחלה בזמן עבודתו: אדם שיש לו עבד עברי לזמן ארוך, יודע שחלק מהזמן העבד יחלה, ובכל זאת לא התנה עמו כלום לגבי זה. בכך, מקבל האדון על עצמו לשלם אף שהעבד יחלה. בדומה לכך, כך גם מעסיק ששוכר מלמד לזמן ארוך, יודע שהמלמד יחלה חלק מהזמן, וכיוון שלא התנה, הסכים לתת שכרו בזמן מחלת העובד. לעומת זאת, שכיר יום, המעסיקו אינו מעלה בדעתו שבדיוק באותו יום ששכרו, הפועל יחלה, ולכן אינו מחויב לשלם לו.

אלא שגם לשיטת התשב"ץ ישנו תחום שלא ברורה הגדרתו: שכירות שהיא בין יום לבין שנה, מתי תהיה השכירות מוגדרת כשכירות ארוכה, שבה המעסיק מחויב לשלם על ימי מחלה לעובד, ומתי תוגדר כשכירות קצרה שבה אין המעסיק מחויב לשלם על ימי מחלה. ניתן כמובן לומר שהחל משנה זה נחשב כתקופה ארוכה, זמן שאגב, גם מופיע בחוק הישראלי כקביעות בעבודה.

שיטה נוספת היא שיטת הרא"ש (המובאת ברמ"א חושן משפט סימן שלג סעיף ה) שאף שמעסיק לא חייב לשלם לעובד על ימי מחלה, מכל מקום אם חזר העובד לעבודה, והמעסיק לא אמר לו שמנכה לו משכרו, חייב המעסיק בשכרו, כיון שמחל לו על ימי המחלה. אבל הש"ך (סקכ"ה) חולק על כך, וסובר שאין בשתיקתו של המעביד משום מחילה על ימי העבודה שלא עבד.

כל האמור לעיל הוא מדינא דגמרא, אבל גם לשיטת התשב"ץ, היות שבמדינת ישראל קיים 'חוק דמי מחלה', מסתמא, כשאדם מעסיק שכיר, על דעת זה מקבלו, ולכן יהיה חייב רק בימי המחלה הקבועים

בחוק, או לחילופין, על פי המנהג המקובל בכל מקום עבודה. עם זאת, במקום שאין מנהג ברור, מסתבר שיש ללכת אחר דין תורה בעניין זה. סביר להניח, שגם לשיטת הרא"ש, אם אדם עובד במקום עבודה מסודר, הרגיל לתת ימי מחלה, הרי המעביד והעובד התחייבו זה לזה על דעת ימי המחלה הקבועים בחוק, או על דעת ימי המחלה שנהוג במקום עבודה זה.

תשלום מראש

הלכה משמעותית נוספת בעניין זה עוסקת במקרה שבו המעביד שילם לפועל מראש. הרמ"א (שם) כותב, שאם המעביד שילם לפועל מראש, אינו יכול לנכות את ימי המחלה, ולדרוש מהפועל להחזיר חלק מהכסף. הרב בנימין רבינוביץ (קובץ התורה והמדינה קובץ ט) מסביר שהטעם להבחנה בין תשלום מראש לבין תשלום לאחר העבודה קשור להגדרת אופי העסקה שבין בעל הבית והפועל. כאשר בעל הבית משלם לפועל מראש, הרי זה כאילו קנה את גופו של העובד למלאכתו, ואז דינו כעבד, שימי מחלתו נחשבים כחלק מימי עבודתו וגם אם חלה לא יצטרך העובד להחזיר את הכסף. לעומת זאת, כאשר המעביד משלם לאחר העבודה, אין גופו של הפועל קנוי, ואפילו אם כבר נתן את המשכורת, גם בעבור ימי המחלה, יכול המעסיק לדרוש חזרה את חלק ימי המחלה שניתן בטעות.

עובד שנעדר עקב חשש להידבקות במחלה

הכנסת הגדולה (חושן משפט שם אות יז) מוסיף שגם לפי הרא"ש הסובר שאין חובה לשלם לעובד כאשר הוא חולה בעצמו, אם בעיר משתוללת מגפה והעובד בורח כדי שלא להידבק, אין זה נחשב שאינו יכול לעבוד מחמת מחלה, והמעסיק יהיה חייב לשלם לו שכרו. הרב משה טווערצקי (מאסף קול התורה כרך נד) הבין שגם על פי דברי כנסת הגדולה, "אם המלמד היה יכול להכריח ולאנס את עצמו, ולאזור חיל וללמד לתלמידו, ולא עשה כן, אין מקום לתשלומין". אבל אין דבריו נראים, משום שאם כן נתת דבריך לשיעורים, מה עוד שמדברי כנסת הגדולה עצמם לא משמע כך.

מחלה הגורמת לתפקוד חלקי

המהר"י ברונא (סי' קלד) וכן הציץ אליעזר (חלק ב סי' כו) סוברים שכל שכיר שחלה, אלא שמחלתו לא מפריעה לו בתפקוד באופן שאינו יכול כלל לעבוד, אלא שרק יכול הוא לעבוד באיכות נמוכה יותר (ואולי גם ניתן לומר פחות שעות ביום), חייבים בכל שכרו. ראיתם היא מהגמרא בקידושין (שם), האומרת שאם עבד חלה יותר משלוש שנים צריך להשלים את הזמן שלא עבד, אבל אם היה יכול לעשות מלאכה קלה בזמן המחלה, אינו צריך להשלים. הציץ אליעזר הבין שאותו דין קיים גם לגבי פועל. אמנם ניתן לחלק, ולומר שדין זה קיים רק בעבד, שלא סיכם עם מעסיקו על מלאכה מסוימת, אלא סיכם שגופו ייקנה לרבו, ולכן כל עוד הוא יכול לבצע מלאכה כלשהי, נחשב שהוא עובד אצל אדונו, מה שאין כן מעסיק השוכר עובד לעבודה מוגדרת, אם העובד יכול לעבוד רק בצורה מופחתת, המעסיק יהיה פטור מלתת לו את שכרו, כיון שהעובד הפר את הסיכום שביניהם, וכן משמע מדברי הריטב"א בקידושין (שם).

לסיכום הדברים: לגבי עבד עברי הדין הוא שימי המחלה נחשבים כאילו עבד בהם, כל שלא היה חולה רוב ימי עבודתו. לגבי פועל, יש מחלוקת ראשונים אם הוא נחשב כעבד, או שפועל לעולם אינו מקבל שכר בעבור ימי מחלתו, אלא אם כן ישנה הסכמה מכוח המנהג, או מחילה של בעל הבית.

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

כמו כן, עובד שמחמת מחלתו אינו עובד באיכות טובה כפי שהיה עובד בזמן שהיה בריא, ייתכן שעדיין צריכים לשלם לו כל שכרו.